

ПІСЛЯСЛОВО КУРАТОРА КРУГЛИХ СТОЛІВ

КРУГЛІ СТОЛИ З ФІЛОСОФІЇ РЕЛІГІЇ В УКРАЇНІ: 2010-2013

Коротко нагадаємо, що ідея проведення серії наукових заходів з метою актуалізації філософії релігії в сучасній Україні (як наукової галузі та як навчальної дисципліни) виникла в результаті міжособистісної комунікації з приводу наукових інтересів між декількома філософами релігії (д.філос.н., проф. А. Колодний, д.філос.н., проф. Л.Филипович, д.філос.н., проф. В.Ларіонова, к.філос.н., доц. О.Сарапін, к.філос.н. О.Горкуша) та з іншими нашими колегами. Тож до започаткування цих заходів долучились насамперед представники Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ, Прикарпатського університету ім. В.Стефаника, Київського університету ім. Т.Шевченка. Більшість з них є членами Української Асоціації релігієзнавців, 20-річчя якої відзначаємо в 2013 році.

5 березня 2010 року у Відділенні релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди відбувся *перший Круглий стіл із філософії релігії з теми “Філософія релігії в сучасній Україні як індикатор трансформаційних процесів суспільного буття релігії”*. У привітальному слові до його початку керівник Відділення проф. А.Колодний наголосив на тому, що філософія релігії як галузь академічного релігієзнавства перебуває сьогодні в досить скрутному становищі (як і релігієзнавство загалом). Є цілий ряд значних вітчизняних філософів релігії, науковий доробок яких не актуалізований в сучасному дослідницькому просторі. Відсутня можливість організувати ефективну координацію досліджень із філософії релігії, внаслідок чого спостерігається здріблення й збіднення тематики тих наукових робіт, що захищаються як кандидатські та докторські дисертації за фахом філософія релігії. З іншого боку – перевидруку потребує ціла низка значимих праць філософів релігії в Україні ХХ ст. Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ силою свого нечисленного колективу намагається активізувати релігієзнавчі (зокрема й із філософії релігії) дослідження в сучасній Україні на високому науковому рівні. Однак більшість із тих, хто захистив свої дисертації за спеціалізацією філософії релігії вкорінюються у ВНЗ, де вони працюють, й перестають займатися науковою роботою, адже цьому не сприяє надмірне викладацьке навантаження та відсутність в освітніх програмах більшості ВНЗ зацікавленості філософією релігії. Через Українську Асоціацію релігієзнавців Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ намагається контактувати із колишніми

аспірантами, пошуківцями та докторантами. Але очевидно, що в переважній кількості випадків зворотній зв'язок міг би бути оптимістичнішим. Існує нагальна потреба в консолідації філософів релігії в роботі над Українською Релігієзнавчою Енциклопедією, в глибокому осмисленні філософсько-релігієзнавчої спадщини ХХ ст. У свою чергу Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ допомагає освітянським філософам-релігієзнавцям, видруковуючи, крім періодичних видань “Українське релігієзнавство” (квартальник) та “Релігійна свобода” (щорічник), у яких містяться статті з філософії релігії, підручники («Академічне релігієзнавство».- К., 2000 та «Дисциплінарне релігієзнавство». -К., 2010), у яких є розділи із філософії релігії. Настала потреба глибше осмислити проблемне поле філософії релігії. Та й сучасні трансформації предмету дослідження, ті процеси, що ми спостерігаємо в суспільному бутті релігії, потребують оновлення методологічних підходів до її дослідження, виділення нової проблематики у філософії релігії.

Під час обговорення з'ясувалося, що подібна ситуація із втратою зв'язків із колишніми аспірантами, пошукачами й докторантами наявна й у кафедрі релігієзнавства КНУ ім. Т.Шевченка, що свідчить про кризу оновлення наукового потенціалу філософії релігії в Україні, як, зрештою, й гуманітарної науки загалом, внаслідок прагмативізації індивідуальних інтересів та несприятливості у їх задоволенні науковою діяльністю. Загальною виявилась і проблема здріблення та збіднення тематики дисертаційних робіт, адже більшість із них виконується не з метою розбудови науки, а з метою отримання наукового ступеня тими, хто збирається зайнятися викладацькою роботою, а в навчально-освітніх програмах тематика із філософії релігії займає мінімальне місце. Несприятливим для активізації досліджень із філософії релігії є й загальний світоглядно-інтелектуальний контекст. Породжена фінансовою та політичною кризою світоглядна розгубленість українського суспільства провокує встановлення пріоритетів не в науковій, а тим більше не у філософсько-релігієзнавчій сфері.

Під час першого Круглого столу із філософії релігії своїм викладацьким досвідом та науковими досягненнями поділилися також д.філос.н., проф. **В.Ларіонова** – зав. кафедрою філософії Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника, д.філос.н., проф. **Л.Филипович** – зав. відділом Відділення релігієзнавства ІФ НАН України, професор Університету «Києво-Могилянська Академія», к.філос.н., доц. **О.Сарапін** – доцент кафедри релігієзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д.філос.н., проф. **М.Попов** – професор кафедра філософії та соціології Українського Національного медичного університету імені О.Богомольця, а також д.філос.н. **М.Черенков**, д.філос.н., проф. **В.Шевченко**, аспірантка Інституту релігієзнавства Ягелонського університету (м. Краків, Польща) **К.Новікова**, к.філол.н., доц. **І.Осташук** – докторант філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, к.філос.н., **О. Горкуша** – наук. співр. Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ.

Перший Круглий стіл із філософії релігії продемонстрував, що буттєві обставини існування галузі не є сприятливими. Відсутній суспільний інтелектуальний та навчальний попит у філософії релігії. Відверто демонструється нехтування галуззю з боку держави (чи то на освітньому, чи то на фінансовому рівні), хоч дослідження із філософії релігії є вчасними й надзвичайно потрібними, зважаючи на теперішній процес “тектонічних зрушень” самого предмету філософського аналізу – релігії та сучасну світоглядну кризу й знекровлення сенсотворчих джерел суспільної свідомості.

Проблеми сучасної філософії релігії в Україні можна згрупувати у дві підгрупи:

- 1) ті, що стосуються викладання філософії релігії:
 - а) відсутність змістовно узгоджених підручників;
 - б) відсутність висококваліфікованих викладачів;
 - в) відсутність філософії релігії як дисципліни викладання у більшості ВНЗ, зменшення обсягу гуманітарних дисциплін та релігієзнавства зокрема у навчальному навантаженні для студентів;
- 2) ті, що стосуються безпосередньо досліджень у галузі філософії релігії:
 - а) низький фаховий рівень та фрагментарність більшості кандидатських та докторських дисертацій;
 - б) безперспективність зацікавлення філософією релігії в плані створення життєвого добробуту науковцю чи викладачу;
 - в) байдужість до розробок в галузі філософії релігії з боку потенційних суб’єктів попиту (наука, освіта, церкви).

Водночас також виявилось, що відмінність у потребах викладачів та науковців спровокована необхідністю лаконічно й популярно висловлюватися першими та заглиблюватися у філософський аналіз предмету другими. З іншого ж боку, зрозуміло, що впровадження нових здобутків із галузі філософії релігії в навчальні програми проблематизується не лише обізнаністю й освіченістю самих викладачів, але й відсутністю можливості ними висловитися на ці теми в межах навчальних програм. Однак конструктивний діалог між науковцями (філософами-релігієзнавцями) та викладачами (філософами) неодмінно сприятиме й розквітанню самої галузі, й активізації та тематичній координації досліджень із філософії релігії, й популяризації здобутків у цій сфері в суспільній свідомості.

Підсумовуючи обговорення проблеми, **проф. Л.Филипович** наголосила: цей Круглий стіл яскраво продемонстрував ті проблемні поля в бутті філософії релігії як галузі академічного релігієзнавства та навчальній дисципліні, які потребують наступного обговорення фахівцями. Вона вказала й на необхідність запрошувати на такі наукові заходи авторитетних закордонних філософів релігії, аби наші дослідження й розмірковування не капсулювалися лише в межах Українських реалій. Українське релігієзнавство, зокрема філософія релігії, має віднайти себе в контексті світового релігієзнавства. Тож українським філософам релігії слід активніше входити в

міжнародний науковий простір. Наразі ніхто, крім самих філософів релігії, не потурбується ні про збереження цієї галузі академічного релігієзнавства, ні про насиченість освітньо-навчальних програм її змістовною складовою. Наскільки буде присутньою суспільна запитаність на дослідження із філософії релігії в Україні в майбутньому, залежатиме насамперед від самих дослідників, від їхнього фахового рівня, особистісного зацікавлення власною науковою роботою та здатністю позиціонувати себе. І хоча проведення подібного заходу видавалося дещо проблематичним, однак зацікавлена фахова комунікація між філософами релігії (викладачами й науковцями) підтвердила його вдалість та потребу й надалі працювати у цьому ж напрямку з врахуванням набутого досвіду.

Актуальність здійснення сучасних досліджень із філософії релігії в її особливій проблемній сфері підтвердилась гостротою й жвавістю дискусії, що розгорілася під час *другого Круглого столу із філософії релігії* з теми **“Проблематико-методологічні розмежування філософії релігії та релігійної філософії”**, що відбувся 24 червня 2010 року в м.Києві. Те, що подібні зустрічі є вкрай необхідними, провокується сучасними суспільно-релігійними обставинами та неоднозначними процесами в суспільно-світоглядній, науковій та освітній сферах. Розмивання межі між філософією релігії та релігійною філософією може зрештою призвести до підміни понять й спровокувати неочікувані й негативні наслідки в суспільній свідомості.

Реальна небезпека в розмиванні межі між філософією релігії та релігійною філософією полягає найперше в шкоді для філософії релігії, адже саме вона може виявитися зайвою, бо ж її предмет та методи є значно обмеженішими, що зменшує й можливість використання набутої цієї галуззю інформації в інтерпретаційно-пропагандистських цілях.

З приводу цих проблем висловились професори **А.Колодний, П.Яроцький, Л.Филипович, Є.Дулуман, В.Ларіонова та В.Шевченко**, д.філос.н. **П.Павленко**, доценти **О.Сарапін, С.Головащенко та Ю.Чорноморець**, к.філос.н. **О.Горкуша та К. Новікова**.

З'ясувалось, що розмивання межі між філософією релігії та релігійною філософією пов'язане щонайперше з необізнаністю загалу та недостатньою предметною визначеністю мислителів, які філософствують на релігійну тему. Водночас також неможливо відсторонитися й від нової запитаності філософського осмислення релігії самою релігією. Остання, в її інституалізованих формах, має потребу у філософських засобах адаптування в сучасному постсекулярному світоглядному ландшафті традиційних віроповчань. Однак, чи готова релігія співпрацювати із філософією релігії як саме філософією релігії (“філософією про релігію” на противагу релігійній філософії як “філософії для релігії”)? Між цим з'ясовується, що й статус релігійної філософії є досить проблемним і з позиції світської, і з позиції релігійної. Природно постає потреба прокреслити методологічно-предметні межі не лише між філософією релігії та релігійною філософією, але й між ними та теологією (і в змісті навчальних дисциплін та підручників, і в

наукових працях). Така диференціація лише сприятиме збільшенню якості пошукових праць у цих галузях та їх фаховій відповідності й запитаності. Це, звичайно, не заважатиме, а навпаки - сприятиме плідній міжгалузевій співпраці.

Під час другого Круглого столу резонансним виявився виступ **доцента С.Головаценка** з університету «Києво-Могилянська Академія», який піддав сумніву актуальність сучасних досліджень у галузі філософії релігії. За його переконанням, філософія релігії вже давно стала як галузь філософського осмислення релігії, і завдання сучасних філософів релігії полягає в переосмисленні праць класиків. Адже, як і більшість філософських дисциплін, філософія релігії вже пережила свій класичний етап і зараз найдоцільнішим є її функціонування в статусі історії науки (історії філософії релігії). Тож саме в цьому напрямку і слід сьогодні здійснювати дослідження із філософії релігії та пропагування внеску цієї філософської галузі у інтелектуальну канву буття суспільства. Очікувати ж збільшення в суспільстві, в державі, в наукових та освітніх колах зацікавлення цією галуззю є недоцільним.

Та колеги С. Головаценка, всупереч його міркуванням, висловлювалися на користь необхідності здійснення сучасних досліджень із філософії релігії й наполягали на актуальності таких сьогодні і для релігії, і для суспільства загалом. Зрештою, на користь актуальності сучасних досліджень в галузі філософії релігії та потенційності цієї галузі академічного релігієзнавства свідчить і та гостра полеміка й конструктивна співпраця різносвітоглядно визначених філософів релігії, що долучились до активного діалогу на цих Круглих столах. Всі вони є відкритими до взаємопорозуміння на фахову тематику та спраглими нових наукових пошуків.

Тож увагу всіх привернула доповідь проф. **П.Яроцького** з Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ щодо тих процесів, які відбуваються сьогодні в теологічній та релігійно-філософській царині. Як приклад фундаментальних зрушень в теологічному дискурсі осягнення світу, П.Яроцький проаналізував праці та думки Кароля Войтили. На запитання проф. Л.Филипович: «Чи можна, зважаючи на його концепцію, Кароля Войтилу зарахувати до теологів, а чи ж до релігійних філософів?», проф. П.Яроцький відповів, що його можна вважати «теологом, який вийшов за межі чистої теології», адже в процесі свого осмислення теологічної проблематики він став релігійним філософом, бо поставлені ним питання не можна вирішити ні в межах томізму, ні в межах неотомізму. Тож Кароль Войтило, по-суті, поєднує томізм з неотомізмом із феноменологією та екзистенціалізмом, поставивши в центрі свого осмислення людину та проблеми суспільства.

25 травня 2012 року відбувся *третій Круглий стіл із філософії релігії* на тему **“Сучасні підходи у філософії релігії як стратегії осмислення предмету чи способи розкриття інтерпретативного потенціалу міркувань про нього”**. Під час його проведення стало помітним, що в сучасній філософії релігії очевидно проглядаються декілька методологічних підходів: феноменологічний, аналітичний, герменевтичний, структурно-

функціоналістичний, індивідуально-синтетичний та інші. Належність дослідника до певного підходу спирається на його світоглядні переконання та предметне зацікавлення. Загалом сучасна українська філософія релігії є фаховою, інтелектуальною, діалогічною, поліметодологічною, конструктивною, відкритою, спрямованою на практичні наслідки - порозуміння з користю для сучасної людини. До виступів на третьому Круглому столі із філософії релігії зголосились професори **Л.Филипович**, **В.Кузнєцов** та **П.Яроцький**, доктори філос.наук **М.Черенков** та **Ю.Чорноморець**, доценти **О.Сарапін**, **В.Волошин**, **Т.Добко**, **Т.Гаврилюк**, **В.Титаренко** та **О.Бучма**, кандидати філос.наук **С.Капранов**, **І.Осташук**, **М.Бабій**, та **О.Горкуша**.

У вступному слові на третьому Круглому столі **д.філос.н. Л.Филипович** наголосила на важливості конструктивної роботи філософів релігії з метою пошуків рецептур подолання гуманітарної (і не лише) кризи сучасності. На її думку, у завдання сучасного філософа релігії входить "допомогти вслухатися людським колективам та релігійним спільнотам у запити та потреби сучасної людини й, водночас, спробувати віднайти ефективні форми дієвого протистояння системній екзистенційній кризі, що, безсумнівно, можуть мати й релігійне походження". **Д.філос.н. В.Кузнєцов** з Інституту філософії НАНУ запропонував використовувати апробовані у філософії науки методології для аналізу релігійних доктринальних систем, бо ж саме за такого підходу уможливлується приріст позитивного філософського знання про релігію. **К.філос.н. О.Сарапін** презентував один з можливих варіантів конструктивного вивчення філософії релігії. За його висновками, в методологічному зрізі "філософія релігії постає конструюванням і застосуванням в процесі осмислення таких концептів, завдяки яким з'ясовується проблема корелятив позамежного". Що ж до структурного наповнення, то "філософія релігії – це раціональне за змістом та аналітичне за формою тлумачення корелятив позамежного в таких їх основоположних аспектах, як буття, знання та діяльність".

У першій частині дискусії її учасники підійшли до осмислення актуальності (та ефективності окремих методологій) філософії релігії із релігійних світоглядних настанов. **Д.філос.н. П.Яроцький** – заст.керівника Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ зосередив увагу на теологічних інноваціях в контексті спроб мінімізації дуалізму віри і розуму сучасною Католицькою Церквою (у працях Бенедикта XVI). **Д.філос.н. Ю.Чорноморець** з Національного педагогічного університету ім.М.Драгломанова сформулював чотири перспективні завдання для сучасної філософії релігії, виконуючи які вона не лише подолає неочевидність актуальності, але й повернеться до витоків співголосності із теологічними пошуками. **К.філос.н. Т.Добко** акцентував увагу на винятковій цінності феноменології релігії, адже філософія релігії, як вона нині часто практикується з феноменологічної позиції, дозволяє доступ до раціонального вивчення трансцендентного без порушення внутрішньої логіки сфери релігійного життя.

Д.філос.н. М.Черенков обґрунтовував необхідність методологічної переорієнтації філософії релігії до феноменології Одкровення, бо ж, на його думку як богослова, саме таким шляхом можливо подолати недоліки конкретного галузевого схоплення чи зовнішнього прояву події Одкровення. На межі суб'єктивного переживання, гадає **д.філос.н. Ю.Чорноморець**, Бог філософів несподівано відкривається як особистісний Бог. **К.філос.н., ст. наук. співр. Інституту сходознавства ім.А.Кримського С.Капанов** представив своєрідний проект релігійної філософії від Нісиди Кітаро, в основі якого лежить переосмислення й артикуляція буддійського погляду на світ, Бога та людину у західній філософській термінологічно-методологічній перспективі.

Друга частина Круглого столу була присвячена конкретним підходам та методологіям у сучасній філософії релігії, що залежить від диференціації за проблематикою. **Пров. наук. співробітник Відділення релігієзнавства М.Бабій** розкрив особливості структурно-функціоналістичного підходу, за якого філософія релігії, зосередивши увагу на функціонуванні релігії та користуючись своїм методологічним інструментарієм, уможливує об'єктивно обґрунтовану відповідь на питання, що ж дає релігія суспільствам і людським особистостям. **Докторант кафедри релігієзнавства КНУ ім.Т.Шевченка Т.Гаврилюк** проаналізувала основні методологічні підходи в сучасному релігієзнавстві, наголосивши, що українське академічне релігієзнавство є антропоцентричним та позаконфесійним. **Канд. філос. наук, доц. В.Волошин** окреслив сферу предметного зосередження та визначив методологічні особливості епістемології релігії. З цієї дослідницької позиції релігія постає "відкритою структурою з великим фоновим знанням. Вона – універсальна форма освоєння світу (світів) на порубіжжі дійсного й можливого". **Канд. філолог. наук І.Осташук** запропонував свій варіант релігієзнавчої філософії мови. **Канд. філос. наук В.Титаренко** продемонструвала можливості застосування методу дискурс-аналізу для дослідження релігійних концепцій майбутнього. **Канд. філос. наук О.Бучма** порівняв філософію релігії та філософію права як сучасні актуальні галузі філософії, що специфікуються предметом осмислення. **Канд. філос. наук О.Горкуша** порівняла три популярні підходи у сучасній філософії релігії, що спираються на різні світоглядні переконання та дослідницькі інтереси мислителів: філософуючого арбітра, філософуючого апологета та філософуючого спостерігача (аналітико-констативний, притаманний світським академічним філософам релігії). Прихильник останнього не може собі дозволити співпереживати релігійні сенси (чи то як особистісні інтелектуальні прозріння, чи то як виявлену релігійною традицією істину), бо ж у його завдання входить їх співосмислення разом із умовним загальнолюдським суб'єктом, конкретну життєву ситуацію якого він і співпереживає.

Під час третього Круглого столу відбувалися жваві дискусії, у яких чіткіше промальовувалися характерні особливості кожного методологічного

підходу і формулювалися конструктивні проекти для наступного. Гострі дискусії довкола різних стратегій осмислення (і визначення) предмету й актуальної методології у сучасній філософії релігії переростали у конструктивний діалог. Усе це засвідчило те, що філософія релігії в Україні не лише є у вигляді доробків самобутніх філософів та релігієзнавців, але й має значний потенціал для розвитку в майбутньому. Філософія релігії цікава і релігійним, і світським мислителям. Дослідження із цієї галузі філософсько-релігієзнавчих студій дозволяють не просто проаналізувати минуле релігії, її сучасні вияви й тенденції, але й володіють значним прогностичним потенціалом для самоусвідомлення релігії та формування її майбутнього.

Детальніше ознайомитися із перебігом діалогу, змістом виступів та дискусій на Круглих столах із філософії релігії можна на нашій електронній сторінці: <http://philosophyofreligion.wordpress.com/круглі-столи-із-філософії-релігії/>.

Із врахуванням сучасних буттєвих обставин та висловлених побажань пропонуємо зацікавленим фахівцям у галузі філософії релігії приєднатися до діалогу на тему **“Філософія релігії сьогодні: між секуляризаційними та постсекуляризаційними суспільними запитамми”**, якій плануємо присвятити **четвертий Круглий стіл із філософії релігії**, що орієнтовно відбудеться десь у травні-червні місяці 2013 року. Зважаючи на обсяг теми доцільним видається орієнтуватися на три проблемні групи: 1) сучасні трансформації предмету дослідження (релігії); 2) сучасні трансформації суспільного контексту функціонування релігії; 3) актуальні методології філософського осмислення релігії сьогодні. Альтернативною допоміжною темою, що, на нашу думку, може поживити бесіду, пропонуємо **“Ефективні засоби активізації конструктивної комунікації між філософією релігії та зацікавленими суб’єктами”**.

Заявки до участі, побажання та теми виступів прохання надсилати на електронну адресу координатора Круглих столів: **slovosvit@ukr.net**